

УДК 374.7(73+71)

## НАВЧАННЯ ДЕМОКРАТІЇ В НЕФОРМАЛЬНІЙ ОСВІТІ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ У США І КАНАДІ

Наталія Горук

*Львівський національний університет імені І. Франка  
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Розглянуто неформальну громадську освіту дорослих у США і Канаді як один із засобів формування громадянської культури та основ демократії в країні.

*Ключові слова:* громадська освіта, громадські ініціативи, громадянські цінності, неформальна освіта, освіта дорослих, освіта про права і свободи людини.

Серед незаперечних цінностей людства громадянські цінності посідають важливе місце. Їх формування для майбутніх поколінь знаходить своє відображення в громадянській освіті, яка починає запроваджуватися сьогодні в багатьох освітніх закладів. Метою громадянської освіти є засвоєння людьми певних соціальних ролей, підвищення культури соціальної поведінки, виховання мультикультуралізму і толерантності до відмінностей, вміння відстоювати свої права, залучення до участі в діяльності та організації громадських об'єднань тощо. Це потребує якісних перетворень освіти, підвищення її громадянської спрямованості, набуття знань, умінь і навичок особистості, необхідних для активної участі в соціально-політичному житті країни.

Однак, як зазначив датський педагог Халь Кок, усвідомлення своїх прав і обов'язків є необхідним засобом формування здатності до самоуправління, котре здійснюється не лише у різноманітних школах, але і в народних організаціях, і в спілкуванні [1, с. 44]. Якщо професійна освіта людини починається лише після закінчення середньої школи і, відповідно, професійна діяльність має свої вікові межі, то громадянська освіта повинна залишатися безперервною, вирізняючись лише формами організації, змістом і методами навчання. Досвід безперервної громадянської освіти успішно використовується в багатьох розвинутих країнах світу. Зокрема, у США і Канаді її забезпечують різноманітні громадські і неформальні організації, які навчають дорослих демократії і активної участі в побудові та забезпеченні її основ. Звідси і назва освіти – *громадська* або *освіта в громадах* (англ. community education, рос. общинное образование).

Аналізуючи освіту дорослих, котра допомагає громадянам США навчатися демократії, ми розглянемо такі питання: 1) особливості та ознаки

неформальної громадської освіти; 2) філософські засадничі ідеї громадських освітніх ініціатив; 3) освіта про права людини як один з напрямів громадянської неформальної освіти; 4) рекомендації для розвитку громадянської неформальної освіти в Україні.

Зміни, які відбуваються у сучасному світі, а саме збільшення вікового цензу населення, перенасичення ринків праці особами жіночої статі, часті кар'єрні зміни в житті особистості, що зумовлені вимогами часу і досягненнями науки і техніки, наявність вільного часу та зростання доходів населення не оминули США та Канаду. Вони привели до змін в освіті, виникнення її нових напрямів, видів і шляхів запровадження. Освіту розглядають не лише як підготовку до продуктивного дорослого життя. Це тривала життєва необхідність як для особистісного, так і для соціального добробуту. Роль освіти для дорослих у цьому тривалому процесі навчання впродовж усього життя зростає відповідно до змін у суспільстві та вимог часу.

Одним із видів освіти впродовж життя є неформальна освіта. Ш. Меріам та Р. Брокет [5, р. 35] вважають, що *неформальна освіта* – це загальна назва, що поєднує всю освітню діяльність у Північній Америці, яка орієнтована на розвиток громади, суспільства і запроваджується громадськими недержавними організаціями. Головна мета громадської освіти – не освіта окремих індивідів, а сприяння взаєморозумінню між членами громади, вирішення конкретних проблем чи ситуацій в громаді, отже, навчання навиків самоуправління, навчання демократії.

Освіта в громаді – це складний навчальний процес, який потребує детального планування, демократичних рішень і активного залучення громадян до її втілення. Винятковими рисами цієї форми навчання є добровільна волонтерська згода на участь у ньому, часті зміни вчительських та учнівських ролей, а також ті зміни, що виникають як результат колективної дії у громаді та у житті її учасників. Навчання в громаді виражає бажання її дорослих членів вчитися один в одного та бути залученими до активної участі у житті суспільства. Термін громадська освіта часто пов'язують з поняттям “розвиток громади”, яке Г. Маккласкі визначає як взаємодію між громадою та її членами, що веде до вдосконалення обох [4, р. 419].

Навчальні ініціативи, які виникають на засадах громад, організують для дорослих з метою вдосконалення та відновлення громад, забезпечення громадянської і правової освіти. Ознаками громадських освітніх ініціатив є орієнтація на повсякденні проблеми, координування послуг та їх постачання населенню, тісна співпраця зі школою, родиною, сім'єю. Вони орієнтовані на виховання “особистостей, які були б здатні до ефективного самоуправління” [2, р. 141]. Служіння своїй громаді є однією з керівних місій численних

релігійних та церковних організацій і установ, які є важливим складником освіти в США і Канаді.

Освітні громадські перспективи, метою яких є соціальні зміни та перетворення, ґрунтуються на засадничих філософських ідеях бразильського освітянина Пауло Фрейре. Навчаючи в 1950-х роках дорослих чоловіків та жінок, Фрейре дійшов висновку, що традиційні методи навчання не дають потрібних результатів. Він відмовляється від навчання, відірваного від життя своїх учнів, і застосовує новий метод – проблемне навчання (*problem posing*), заохочуючи дорослих говорити про свої реальні проблеми, шукати корені цих проблем у суспільстві, обговорювати шляхи їх вирішення, аби позитивні зміни відбулися [3]. На підставі цих дискусій і обговорень Фрейре навчає дорослих грамоті, вчить “читати світ” навколо, щоб бачити його недоліки та ініціювати позитивні зміни.

Філософія Фрейре ґрунтується на розумінні феномена влади. Він зазначає, що політична боротьба – це передусім боротьба за владу, а тому освіта не може залишатися осторонь, бути нейтральною, вона або підтримує владу, або ні. Фрейре вперше заявив, що перехід від колоніального ладу до постколоніального – це фундаментальна освітня проблема, колоніальну освіту назвав “банковою” (*banking education*). На думку Фрейре, освіта, як символи, у яких закодовані знання людства, є під впливом владних структур, які він називає опресорами в недемократичних державах. “Перечитати” ці символи за допомогою власного досвіду, зробити їх своїми, придатними до використання – ось завдання освітян в демократичному суспільстві. “Влада над словом – це влада над світом”, – стверджує він [5, р. 78].

Критична педагогіка ґрунтується на твердженні, що влада у суспільстві розподілена нерівномірно, цей розподіл підтримують не лише певні групи та установи, але й наявні припущеннями, культурні цінності й відношення, які людина асимілює і приймає як належні з раннього дитинства. Аналіз існуючого розподілу влади, системи цінностей та наявних суспільних і соціальних проблем з наступним їх вирішенням – завдання критичної педагогіки Фрейре.

Вплив критичної педагогіки в неформальній освіті жінок і дорослих найбільш помітний у програмах, де навчання проводиться шляхом залучення учнів в навчально-плановий процес. Деякі дослідники стверджують, що такий підхід до навчання дає можливість учням висловитися, бути почутими, отже, вміти висловити свою думку в майбутньому за інших умов і в іншому контексті (Кемпбел, 2001; Нортон, 2003).

Яскравим прикладом громадської освіти в США є Народна школа “Хайлендер” (*Folk School “Highlander”*), яку заснував Майлз Хортон у штаті Теннессі 1971 року. Ця організація відіграла значну роль у боротьбі громадян Америки за свої права. У інтерв’ю, даному Біллу Мойєрсу на каналі Паблік

Бродкастинг Сервіс (Public Broadcasting Service), М. Хортон зазначив, що його філософією є віра у людину, а не в інституції, а тому роль освітян – допомогти дорослим навчитися вирішувати свої проблеми і проблеми у суспільстві. Ідеологією радикальної освіти Хортон є твердження, що офіційні, “формальні” навчальні установи вчать пристосовуватися (fit in) до існуючої в державі системи. Натомість Народна школа створює підґрунтя для розвитку людини, розкриває її індивідуальність, допомагає зрозуміти, що людина є творцем своєї реальності, а тому пристосування не є необхідним. “Кожна генерація повинна мати свою революцію, – зазначає Хортон, – сьогодні, маючи таку широку політичну практику в країні, ми все ще не досягли справжньої демократії”. Найкращою, за твердженням Хортон, є освіта, здобута в діяльності, а найкращою діяльністю є боротьба за справедливість.

Одним із напрямів неформальної громадянської освіти дорослих у США, як вище зазначено, є освіта про права людини. Вона є децентралізованою, забезпечується організаціями, котрі працюють над подоланням безграмотності населення щодо своїх прав і свобод. Всесвітня декларація прав людини, прийнята 1948 року Організацією Об’єднаних Націй, стала керівним документом для вивчення і забезпечення соціальних та економічних свобод громадян країни.

Просвітницька робота щодо обізнаності громадян країни про свої права забезпечується державними і приватними освітніми закладами, юридичними організаціями та організаціями, які досліджують проблеми толерантності і вирішення конфліктів. Та не лише державні організації зі значним бюджетом та численним штатом пропонують освіту населенню – громадські організації та рухи теж відіграють важливу роль у вирішенні цієї проблеми. Наприклад, Інститут прав людини у Гавайї (Hawaii Institute of Human Right), який проводить літню школу для вчителів, Айдаго центр прав людини (Idaho Human Right Center), що проводить курс лекцій для населення, Американський форум глобальної освіти (American Forum for Global Education), Освітня за соціальну відповідальність (Educators for Social Responsibility), Навчання для змін (Teaching for Change), Світові освітні ресурси (Global Source Education), організації, котрі розповсюджують необхідну літературу та проводять воркшопи, тренінги і семінари для охочих. Освіта в неформальному секторі є ефективною завдяки тісному зв’язку навчання з практичними діями, адже метою цих організацій є освіта громадян, найчастіше з маргіналізованих груп, про свої права для того, щоб вони мали змогу відстоювати їх у суді, захистити себе. Зокрема, Національний центр освіти про права людини в Атланті (National Center for Human Right Education), штат Джорджія, проводить навчання для громадських та студентських лідерів, а також вчить інші громадські

організації відстоювати права своїх громадян. Ці тренінги стосуються проблем боротьби з расизмом, гомофобією, бідністю, дискримінацією проти людей з фізичними вадами, забезпечення прав жінок, охорони навколишнього середовища тощо. Неабиякий внесок у забезпечення освіти громадян щодо своїх прав зробив Жіночий інститут розвитку лідерства (The Women's Institute for Leadership Development, WILD) в Сан-Франциско, штат Каліфорнія. Метою його просвітницької роботи є вирішення соціальних проблем, котрі стосуються людської ідентичності, як, наприклад, гендер та раса. Діяльність цієї організації допомогла жінкам міста у 1997 році відстояти закон, ухвалений ООН, щодо висвітлення усіх форм дискримінації проти жінок, зокрема, проблем насильства, здоров'я жінок і економічної нерівності. Навчальні програми Інституту допомагають іншим жіночим організаціям поліпшити свої технічні можливості та знання, пов'язані з відстоюванням прав та захистом жінок, які постраждали від насильства вдома чи на робочому місці.

Зазначимо, що численні релігійні організації США спрямовують свою діяльність на забезпечення освіти населення щодо їхніх прав. Це, зокрема, Комітет унітарної універсалістської служби (The Unitarian Universalist Service Committee), котрий створив посібник і розробив навчальну програму про права жінок та гендерну справедливість – “Gender Justice: Women's Human Rights are Human Rights” (автори Елізабет Фішер та Лінда Грей МакКей); Католицька конференція в Огайо (The Catholic Conference of Ohio), що розробила серію навчальних посібників для дорослих і молоді про смертельні вироки; а університет Сока (Soka University), буддистський заклад у Каліфорнії, проводить регулярні конференції для населення та тему прав і свобод людини.

Освіта про права людини посідає сьогодні важливе місце у житті американського суспільства. Освітні зусилля державних, громадських та релігійних організацій спрямовані на формування особливої культури у країні – культури людських прав і свобод.

Розглянутий досвід засвідчує, що поєднання державних і громадських зусиль щодо побудови системи демократичної громадянської освіти для дорослих може стати моделлю становлення соціального партнерства для реконструкції основних сфер життєдіяльності нашого суспільства. Об'єднання певних соціальних груп, зацікавлених у розвитку та вирішенні соціокультурних проблем, можуть бути дієвою силою, здатною ініціювати позитивні зміни в реалізації засад соціальної політики міст та менших громад, відстоюванні громадянських прав і прав людини. До ефективних інституцій громадянської освіти та виховання молоді й дорослих належать численні громадські та молодіжні організації, чия значущість в Україні поки що не дооцінюють. Однак становлення системи громадянської освіти

дорослих допоможе індивідам реалізувати себе та брати активну участь у розбудові демократичного громадянського суспільства.

1. *Халь Кок*. Что такое демократия? Датский институт культуры. Копенгаген, 1993.

2. *Brookfield, S.* Organizing concepts and practices in adult education in the United States. In S. Brookfield (Ed.), Training educators of adults: The theory and practice of graduate adult education (P. 9-29). L.; N.Y., 1988.

3. *Freire, P.* Pedagogy of the Oppressed. Continuum: N.Y, 2000.

4. *McClusky, H. Y.* Community development. In M. S. Knowles (Ed.), Handbook of adult education in the United States (pp. 416-427). Washington, D.C.: Adult Education Association of the USA. 1960.

5. *Merriam, S. B., Brockett, R. G.* The profession and practice of adult education: An introduction. San Francisco, 1997.

## TEACHING DEMOCRACY IN NONFORMAL ADULT EDUCATION OF THE USA AND CANADA

**Nataliya Horuk**

*Ivan Franko National University of L'viv  
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

The article describes nonformal community education of adults as a powerful means for active person's citizenship position and democracy foundations development.

*Key words:* community education, civic education, civic values, adult nonformal education, human right education.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2005  
Прийнята до друку 28.04.2006